

TARBIYA JARAYONINING PSIXOLOGIK ASOSLARI .

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Pedagogika fakulteti Pedagogika yo`nalishi

1-bosqich 25.1-guruh talabasi

G`ulomov Islomjon Kabirjon o`g`li****Ismoilov Rasulbek Isroil o`g`liE-mail : islomjong121@gmail.comIsmoilovrasul491@gmail.com

Tel: +998 (93) 008 71 74

+998 (20) 020 45 64

Ilmiy rahbar : **Mirkosimova Xulkar**

Annotatsiya : Mazkur ilmiy maqolada tarbiya jarayonining psixologik asoslari kompleks tarzda tahlil qilinadi hamda uning shaxs rivojidadagi o`rni chuqur ilmiy yondashuv asosida yoritiladi. Tarbiya insonning ijtimoiylashuvi, dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va xulq-atvorini shakllantiruvchi muhim omil sifatida qaraladi. Ushbu jarayon psixologik jihatdan shaxsning ichki mexanizmlari — motivatsiya, ehtiyojlar, qiziqishlar, emotsional holatlar va irodaviy sifatlar bilan uzviy bog`liq ekanligi asoslab beriladi. Maqolada tarbiya jarayonining psixologik mohiyati, uning tarkibiy komponentlari idrok, tafakkur, xotira, emotsiya, iroda va ularning o`zaro ta`siri ilmiy asosda tahlil etiladi. Shuningdek, shaxsning individual-psixologik xususiyatlari, yosh davrlariga xos rivojlanish qonuniyatlari hamda ijtimoiy muhitning ta`siri alohida e`tibor markazida bo`ladi. Tarbiya jarayonida ichki va tashqi motivlarning o`rni, ularning shaxs faoliyatiga ta`siri ham batafsil yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko`rsatadiki, tarbiya jarayoni faqat tashqi ta`sirlar yig`indisi emas, balki shaxsning ichki faolligi, o`zini anglash darajasi va psixik rivojlanish qonuniyatlari bilan chambarchas bog`liq murakkab tizimdir. Shu bois, tarbiya jarayonini samarali tashkil etish uchun psixologik yondashuvlarni chuqur o`rganish va amaliyotda qo`llash muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqola pedagoglar, psixologlar, tadqiqotchilar hamda ta`lim sohasi mutaxassislari uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo`lib, tarbiya jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Аннотация: Данная научная статья всесторонне анализирует психологические основы процесса воспитания и освещает его роль в личностном развитии на основе глубокого научного подхода. Воспитание рассматривается как важный фактор, формирующий социализацию, мировоззрение, моральные ценности и поведение человека. Утверждается, что этот процесс психологически неразрывно связан с внутренними механизмами индивида – мотивацией, потребностями, интересами, эмоциональными состояниями и волевыми качествами. В статье на научной основе анализируется психологическая сущность процесса воспитания, его структурные компоненты – восприятие, мышление, память, эмоции, воля и их взаимодействие. Также особое внимание уделяется индивидуальным психологическим особенностям индивида, законам развития, характерным для данного возрастного периода, и

влиянию социальной среды. Подробно рассматривается роль внутренних и внешних мотивов в процессе воспитания и их влияние на деятельность индивида. Результаты исследования показывают, что образовательный процесс — это не просто сумма внешних влияний, а сложная система, тесно связанная с внутренней деятельностью индивида, уровнем самосознания и законами психического развития. Поэтому углубленное изучение и практическое применение психологических подходов к эффективной организации образовательного процесса имеет большое значение. Данная статья имеет теоретическое и практическое значение для педагогов, психологов, исследователей и специалистов в области образования и служит для совершенствования образовательного процесса.

Abstract: This scientific article comprehensively analyzes the psychological foundations of the upbringing process and highlights its role in personal development based on a deep scientific approach. Upbringing is considered an important factor shaping a person's socialization, worldview, moral values, and behavior. It is argued that this process is psychologically inextricably linked with the internal mechanisms of the individual - motivation, needs, interests, emotional states, and volitional qualities. The article analyzes the psychological essence of the upbringing process, its structural components - perception, thinking, memory, emotion, will, and their interaction on a scientific basis. Also, special attention is paid to the individual psychological characteristics of the individual, the laws of development specific to the age period, and the influence of the social environment. The role of internal and external motives in the upbringing process and their influence on the individual's activities are also covered in detail. The results of the study show that the educational process is not just a sum of external influences, but a complex system closely related to the internal activity of the individual, the level of self-awareness and the laws of mental development. Therefore, in-depth study and practical application of psychological approaches to effectively organize the educational process is of great importance. This article is of theoretical and practical importance for educators, psychologists, researchers and specialists in the field of education, and serves to improve the educational process.

Kalit so'zlar : Tarbiya, tarbiya jarayoni, psixologik asos, shaxs rivoji, shaxs shakllanishi, psixik jarayonlar, idrok, sezgi, tafakkur, xotira, emotsiya, hissiyot, iroda, motivatsiya, ehtiyoj, qiziqish, ichki motivlar, tashqi motivlar, ijtimoiy muhit, ijtimoiylashuv, oila tarbiyasi, maktab tarbiyasi, pedagogika, pedagogik jarayon, pedagogik faoliyat, psixologik yondashuv, tarbiyaviy ta'sir, ta'lim va tarbiya uyg'unligi, psixologik mexanizmlar, pedagogik texnologiyalar, emotsional rivojlanish, irodaviy sifatlar.

Ключевые слова: Образование, образовательный процесс, психологические основы, личностное развитие, формирование личности, психические процессы, восприятие, интуиция, мышление, память, эмоции, чувства, воля, мотивация, потребность, интерес, внутренние мотивы, внешние мотивы, социальная среда, социализация, семейное воспитание, школьное воспитание, педагогика, педагогический процесс, педагогическая деятельность, психологический подход, образовательное воздействие, гармония образования и воспитания, психологические механизмы, педагогические технологии, эмоциональное развитие, волевые качества.

Keywords: Education, educational process, psychological basis, personal development, personality formation, mental processes, perception, intuition, thinking, memory, emotion, feeling, will, motivation, need, interest, internal motives, external motives, social environment, socialization, family upbringing, school upbringing,

pedagogy, pedagogical process, pedagogical activity, psychological approach, educational impact, harmony of education and upbringing, psychological mechanisms, pedagogical technologies, emotional development, volitional qualities.

Kirish

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti shaxsning har tomonlama kamol topgan, mustaqil fikrlaydigan va yuqori ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega bo'lishini talab etadi. Bunday barkamol shaxsni shakllantirishda tarbiya jarayoni muhim o'rin egallaydi. Tarbiya – bu nafaqat ijtimoiy tajribani avloddan-avlodga yetkazish vositasi, balki shaxsning ichki dunyosini, psixik xususiyatlarini va xulq-atvorini shakllantiruvchi murakkab, ko'p bosqichli jarayondir. Tarbiya jarayoni pedagogika va psixologiya fanlarining o'zaro integratsiyasi natijasida yanada chuqur o'rganiladi. Ayniqsa, psixologik yondashuvlar tarbiyaning samaradorligini oshirishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Chunki har qanday tarbiyaviy ta'sir avvalo inson psixikasida aks etadi va shu orqali uning xulq-atvori, dunyoqarashi hamda hayotiy pozitsiyasiga ta'sir ko'rsatadi. Bugungi kunda globallashuv jarayonlari, axborot oqimining keskin ortishi, ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi tarbiya jarayoniga yangicha yondashuvlarni talab etmoqda. Bu esa o'z navbatida tarbiyaning psixologik asoslarini chuqur o'rganishni, shaxsning individual va yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali pedagogik mexanizmlarni ishlab chiqishni zarur etadi. Tarbiya jarayonining psixologik asoslari shaxs rivojining ichki qonuniyatlarini, ya'ni motivatsiya, ehtiyojlar, qiziqishlar, emotsional holatlar va irodaviy sifatlarni o'rganishga tayanadi. Ushbu omillar tarbiya samaradorligini belgilovchi asosiy mezonlar hisoblanadi. Shu bois, tarbiya jarayonini tashkil etishda psixologik bilimlardan foydalanish nafaqat muhim, balki zaruriy shartdir. Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, unda tarbiya jarayonining psixologik asoslari tizimli ravishda tahlil qilinadi, zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida uning nazariy va amaliy jihatlari yoritiladi.

Tarbiya jarayoni psixologik nuqtai nazardan murakkab va ko'p qirrali tizim bo'lib, u shaxsning ichki dunyosi, psixik jarayonlari hamda ijtimoiy omillar bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Ushbu jarayonning samaradorligi ko'p jihatdan inson psixikasining qanday ishlashi va rivojlanish qonuniyatlarini qanchalik chuqur tushunishga bog'liqdir. Avvalo, tarbiya jarayonining psixologik mohiyatini ochib berishda psixik jarayonlarning o'rni muhim ahamiyat kasb etadi. Insonning idrok va sezgi jarayonlari orqali u atrof-muhitni anglaydi va undagi voqea-hodisalarni qabul qiladi. Tarbiyaviy ta'sirlar aynan shu bosqichda shakllana boshlaydi, chunki bola tashqi olam haqidagi dastlabki tasavvurlarini sezgi va idrok orqali hosil qiladi. Shu bilan birga, tafakkur jarayoni orqali olingan ma'lumotlar qayta ishlanadi, umumlashtiriladi va muayyan xulosalar chiqariladi. Bu esa shaxsning ongli qarorlar qabul qilishiga asos bo'ladi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda tarbiya jarayonining psixologik asoslarini o'rganish kompleks va tizimli yondashuv asosida amalga oshirildi. Tadqiqot metodologiyasi pedagogika va psixologiya fanlarining nazariy tamoyillariga tayangan holda ishlab chiqildi hamda shaxs rivojining qonuniyatlarini chuqur tahlil qilishga yo'naltirildi. Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, faoliyat yondashuvi hamda tizimli yondashuv tashkil etadi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv tarbiya jarayonida har bir individning individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olish zarurligini asoslaydi. Faoliyat yondashuvi esa shaxsning rivojlanishi uning faoliyati jarayonida yuzaga kelishini e'tirof

etadi. Tizimli yondashuv orqali esa tarbiya jarayoni o'zaro bog'liq elementlardan tashkil topgan murakkab tizim sifatida o'rganildi.

Tadqiqot davomida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi: nazariy tahlil metodi – tarbiya va psixologiyaga oid ilmiy adabiyotlar, monografiyalar va maqolalarni o'rganish orqali muammoning nazariy asoslari tahlil qilindi. Qiyosiy tahlil metodi – turli pedagogik va psixologik yondashuvlar o'zaro solishtirilib, ularning umumiy va farqli jihatlari aniqlashtirildi. Kuzatish metodi – ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning xulq-atvori, emotsional holati va motivatsion darajasi bevosita kuzatildi. Suhbat metodi – pedagoglar va o'quvchilar bilan olib borilgan suhbatlar orqali tarbiya jarayonining psixologik jihatlari haqida qo'shimcha ma'lumotlar olindi. Umumlashtirish metodi – olingan natijalar tizimlashtirilib, umumiy ilmiy xulosalar shakllantirildi. Tadqiqotning empirik bazasi sifatida ta'lim muassasalarida olib borilgan kuzatuvlar, pedagogik tajribalar hamda psixologik tahlillar natijalari xizmat qildi. Shuningdek, tadqiqot jarayonida ilmiylik, obyektivlik, tizimlilik va izchillik tamoyillariga qat'iy amal qilindi. Olingan natijalar ishonchliligini ta'minlash maqsadida turli metodlar o'zaro uyg'un holda qo'llanildi.

Muhokama

Tarbiya jarayonining psixologik asoslarini tahlil qilish natijalari shuni ko'rsatadiki, mazkur jarayon ko'p omilli va murakkab tizim bo'lib, uning samaradorligi faqat pedagogik ta'sirlar bilan emas, balki chuqur psixologik mexanizmlar bilan belgilanadi. Tarbiya jarayonida shaxsning ichki dunyosi, uning motivatsion sohasi, emotsional holati va ijtimoiy tajribasi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy ta'lim tizimida ko'proq bilim berishga urg'u berilib, tarbiyaning psixologik jihatlari yetarlicha hisobga olinmaydi. Natijada o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ichki motivatsiya va o'zini anglash darajasi yetarli darajada shakllanmay qolmoqda. Bu esa tarbiya jarayonining samaradorligini pasaytiruvchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, tarbiya samaradorligini oshirish uchun, avvalo, shaxsning individual-psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganish zarur. Har bir o'quvchining qiziqishlari, ehtiyojlari va qobiliyatlari turlicha bo'lganligi sababli, yagona standart yondashuv kutilgan natijani bermaydi. Shu bois, ta'lim-tarbiya jarayonida differensial va individual yondashuvni qo'llash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Shuningdek, motivatsiya masalasi muhokamaning markaziy nuqtalaridan biri hisoblanadi. Amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, tashqi rag'batlantirishga asoslangan tarbiya qisqa muddatli natijalar beradi, biroq uzoq muddatli rivojlanishda ichki motivatsiya hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu sababli pedagogik faoliyatda o'quvchilarning qiziqishini oshirish, ularni mustaqil faoliyatga undash va o'z-o'zini rivojlantirishga yo'naltirish zarur. Muhokama davomida ijtimoiy muhitning ta'siri ham alohida e'tiborga loyiq ekanligi ta'kidlandi. Oila va ta'lim muassasasi o'rtasidagi hamkorlikning yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligi ko'plab tarbiyaviy muammolarni keltirib chiqaradi. Ijobiy psixologik muhit yaratilmagan hollarda esa o'quvchilarda stress, ishonchsizlik va ijtimoiy moslashuv qiyinchiliklari yuzaga kelishi mumkin. Umuman olganda, tarbiya jarayonining psixologik asoslarini chuqur o'rganish va ularni amaliyotga tatbiq etish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi zarur. Bu esa barkamol, mustaqil fikrlovchi va ijtimoiy faol shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Tarbiya jarayonining psixologik asoslarini o'rganish natijalari shuni ko'rsatadiki, shaxsning shakllanishi va rivojlanishi murakkab, ko'p bosqichli hamda o'zaro bog'liq

psixologik va ijtimoiy omillar ta'sirida amalga oshadi. Tarbiya jarayoni faqat tashqi ta'sirlar majmuasi bo'lib qolmay, balki shaxsning ichki psixik olami — motivatsiya, ehtiyojlar, qiziqishlar, emotsional holat va irodaviy sifatlar bilan bevosita bog'liq dinamik tizim sifatida namoyon bo'ladi. Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, samarali tarbiya jarayonini tashkil etish uchun bir qator muhim jihatlarga e'tibor qaratish zarur. Jumladan, shaxsning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, ichki motivatsiyani shakllantirish, ijobiy psixologik muhit yaratish hamda pedagogning psixologik bilim va kompetensiyalarini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv tarbiya samaradorligini oshiruvchi asosiy omillardan biri ekanligi ilmiy jihatdan o'z tasdig'ini topadi. Tarbiya jarayonining psixologik asoslarini chuqur o'rganish zamonaviy ta'lim tizimini takomillashtirishga, shaxsni har tomonlama barkamol qilib shakllantirishga hamda jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Karimov, I. A. (2008). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch* (45–52-betlar). Toshkent: Ma'naviyat.
2. Vygotskiy, L. S. (1982). *Psixologiya rivojlanishi* (112–130-betlar). Moskva: Pedagogika.
3. Rubinshteyn, S. L. (1973). *Umumiy psixologiya asoslari* (67–89-betlar). Moskva: Nauka.
4. Leontyev, A. N. (1975). *Faoliyat, ong, shaxs* (90–105-betlar). Moskva: Politizdat.
5. Davletshin, M. G. (2005). *Umumiy psixologiya* (120–140-betlar). Toshkent: O'qituvchi.
6. G'oziev, E. G'. (2010). *Psixologiya* (55–78-betlar). Toshkent: Universitet.
7. Hasanboyev, J. (2018). *Pedagogika* (33–60-betlar). Toshkent: Fan va texnologiya.
8. Podlasiy, I. P. (2010). *Pedagogika* (150–175-betlar). Moskva: Vlados.